

Vlinderberm Canterlân: de beheer van een berm, goe

Het oudste nog bestaande project met vlindervriendelijk bermbeheer in Nederland vierde in 2019 zijn dertigjarig bestaan. De Vlinderberm is georganiseerd door de Wielenwerkgroep in samenwerking met de gemeenten Leeuwarden en Tytsjerksteradiel. De 2,5 km lange berm, aan weerszijden van een fietspad, ligt tussen Miedum en Gytsjerk ten noordoosten van Leeuwarden.

Tekst: Al eerder verscheen in Vlinders een artikel over de Vlinderberm (Nijland, 2014). Daarin kwam vooral naar voren hoe het project is georganiseerd en hoe kleinschalig gefaseerd maaibeheer in combinatie met verschalingsbeheer heeft plaatsgevonden. Nu na dertig jaar is het tijd te zien hoe het de vlinders is vergaan. Daar was het toch allemaal om te doen.

Monitoring

Midden in de Vlinderberm ligt een 500 meter lange monitoringroute, die ook opgenomen is in het meetnet van De Vlinderstichting (zie kaartje). Bij de tellingen zijn 22 soorten dagvlinders waargenomen, alle in Nederland algemene of vrij algemene vlinders. Hiervan komen 15 soorten ook min of meer algemeen voor in de berm. De overige soorten zijn slechts af en toe gezien.

Met de resultaten van dertig jaar gestandaardiseerde vlindertellingen zouden we nu een goed beeld moeten hebben van de voor- of achteruitgang van de vlinders. Dat is echter nog geen 'piece of cake'.

Voor- en achteruitgang

Eind jaren tachtig van de vorige eeuw is het fietspad met de bijbehorende berm aangelegd als uitvloeisel van de ruilverkaveling Tytsjerksteradiel. Door het vele grondverzet leidde dit in de berm tot een 'explosie' van akkerdistels. Het begin van de Vlinderberm viel

Ligging van de Vlinderberm. Rood gestippeld de berm, de groene lijn is de monitoringroute.

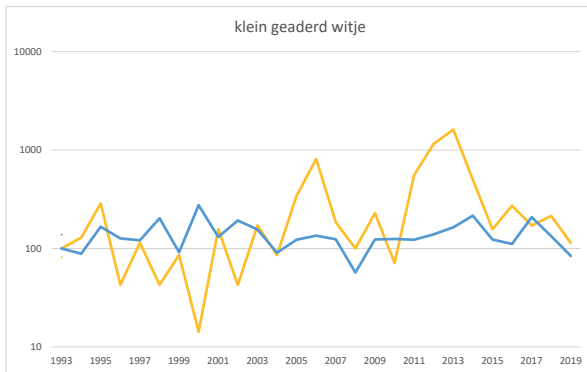
midden in deze explosie. Dat betekent dat het in de beginjaren wemelde van kleine vossen, atalanta's en dagpauwogen, aangetrokken door de bloeiende akkerdistels. Na enkele jaren verdwenen de meeste grote akkerdistelhaarden en daarmee ook de grote aantallen vossen. Ook het zwartsprietdikkopje liet in de eerste jaren een explosie van vlinders zien, als gevolg van het plots ingezette gefaseerd maaibeheer. Tussen 1990 en 1992 was de Vlinderberm de hotspot voor zwartsprietdikkopjes in Nederland met vele duizenden exemplaren in 2,5 km berm. Blijkbaar duurde het enkele jaren voordat de natuurlijke vijanden bij machte waren de aantallen te reduceren. Om het effect van deze vlinderexplosies in de beginjaren uit te sluiten, zijn voor- en achteruitgang onderzocht vanaf 1993 toen de distelhaarden grotendeels verdwenen waren. Van meest talrijke elf soorten zijn trends bepaald. Om de trends in de Vlinderberm beter te kunnen vergelijken met de landelijke trends (CBS et al., 2020) zijn de tellingen geanalyseerd met een 'Generalized Additive Model' (R. Schmucki et al., 2015), waarbij ontbrekende tellingen zijn bijgeschat op basis van de vliegcurves van de soort in Nederland (tabel 1).

Tabel 1. Trend van elf vlindersoorten in de Vlinderberm en in Nederland in de periode 1993-2019.

0 stabiel; + toename; - afname; Nederland: bron De Vlinderstichting.

	berm	Nederland
klein koolwitje	0	0
klein geaderd witje	+	0
atalanta	0	0
dagpauwoog	0	-
kleine vos	0	-
bruin zandoogje	0	-
argusvlinder	verdwenen	-
hooibeestje	0	0
bont zandoogje	+	+
koevinkje	+	-
zwartsprietdikkopje	-	-

ertig jaar vlindervriendelijk d voor vlinders?

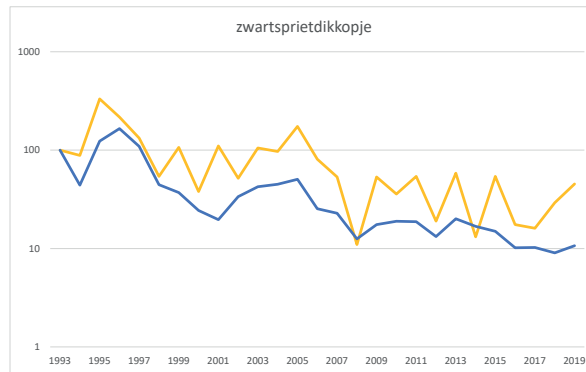

Figuur 1. Trend van het klein geaderd witje in de Vlinderberm (geel) en in Nederland (De Vlinderstichting, blauw) in de periode 1993-2019. De indexen van 1993 zijn op 100 gesteld.

Witjes Soorten als citroenvlinder, oranjetipje en groot koolwitje komen maar spaarzaam voor in de berm. Hoewel de waardplant van het oranjetipje vrij talrijk aanwezig is, wordt de vlinder maar weinig gezien. In de vliegtijd (april en mei) is de berm vaak te winderig voor oranjetipjes om zich te laten zien. Klein koolwitje en klein geaderd witje zijn algemeen in de berm. Het voorkomen van beide soorten fluctueert sterk door de jaren heen. Het klein geaderd witje is sterk toegenomen (figuur 1). De grootste aantallen worden gezien in juli en augustus.

Zandogen De zeer sterke achteruitgang van de argusvlinder in Nederland heeft zich ook voorgedaan in de Vlinderberm. Sinds 2008 is de soort er niet meer gezien. Het bruin zandogje liet tot 2002 een achteruitgang zien. Daarna heeft de soort zich met de nodige schommelingen hersteld. In 2019 waren de aantallen weer zo'n beetje op het niveau van 1993. Het hooibeestje heeft zich min of meer gehandhaafd. Twee andere zandogen, koevinkje en bont zandogje, zijn toegenomen in de Vlinderberm. Het bont zandogje heeft geprofiteerd van de toegenomen boomopslag langs de sloot, waar de vlinders territoria bezetten. Mogelijk heeft ook het koevinkje geprofiteerd van de boomopslag, waardoor het bermgrasland wat vochtiger is geworden. Beide soorten zijn langzaam opgerukt vanaf het begin van de Vlinderberm bij het dorp Gytserk, waar de boomopslag is begonnen. Tot 2013 was de waarneming van een koevinkje nogal zeldzaam; nu is de soort in vlagen vrij algemeen in de berm.

Vossen Drie zeer mobiele soorten zijn tamelijk algemeen in de berm: dagpauwoog, kleine vos en atalanta. Ze hebben zich met de nodige schommelingen tamelijk

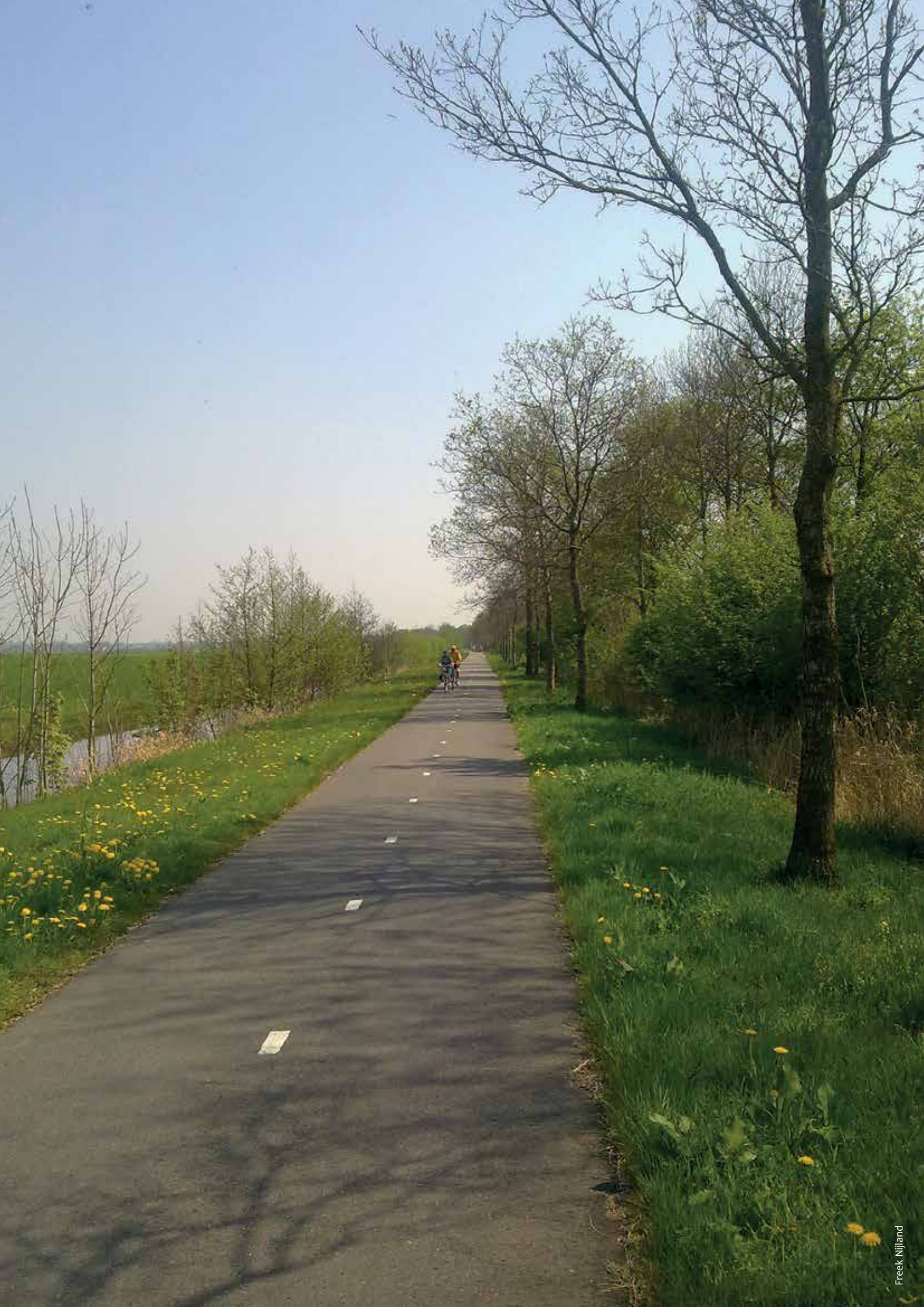
Figuur 2. Trend van het zwartsprietdikkopje in de Vlinderberm (geel) en in Nederland (De Vlinderstichting, blauw) in de periode 1993-2019. De indexen van 1993 zijn op 100 gesteld.

goed gehandhaafd. Hoewel alle drie soorten zich in de berm ook voortplanten via de in de berm ruim aanwezige waardplant grote brandnetel, zeggen de getelde aantallen niet alles over de betekenis van de berm voor deze soorten. De aantallen zeggen waarschijnlijk meer over de aanwezigheid van nectarplanten, waarop de meeste waarnemingen gedaan zijn.

Zwartsprietdikkopje De trots van de Vlinderberm Canterlân, zo kan het zwartsprietdikkopje wel genoemd worden. Vlak na de start van het gefaseerd maaibeheer begin jaren negentig, wat leidde tot een explosie van zwartsprietdikkopjes, werden in de berm de grootste aantallen geteld van alle monitoringroutes in Nederland. In de hele Vlinderberm waren op het

De presentatie van de Vlinderberm op 19 juli 2013.

hoogtepunt in juli en augustus 1991 naar schatting rond de 10.000 zwartspruetdikkopjes aanwezig. Dat kon niet lang zo blijven. Vanaf 1993 waren de aantallen wat 'draaglijker', maar ook toen bleven de aantallen groot. Sinds die tijd is de stand van het zwartspruetdikkopje in Nederland met 90% achteruitgegaan. Ook in de Vlinderberm is de soort sterk achteruitgegaan (figuur 2), maar nog altijd kunnen in de gehele berm honderden zwartspruetdikkopjes geteld worden.

Waardplanten en nectarplanten

In de berm komen verschillende soorten waardplanten volop voor als: grote brandnetel (vossen), kruisbloemigen als pinksterbloem, raket en raapzaad (witjes), diverse soorten grove en fijne grassen (zandogen en dikkopjes). Ondanks het talrijk voorkomen van gewone rolklaver, waardplant van het icarusblauwtje, heeft dit vlindertje zich nooit echt gevestigd. Vuilboom (citroenvlinder en boomblauwtje) en schapenzuring (kleine vuurvlinder) zijn slechts hier en daar te vinden. In de berm zelf is een scala aan nectarplanten te vinden zoals gewoon biggenkruid, akkerdistel, gewone rolklaver en knooppkruid. Langs de randen aan de slootkant zijn het vooral koninginnenkruid, moerasandoorn, watermunt, harig wilgenroosje en wilgenroosje waar de vlinders terecht kunnen voor nectar. Bij struweel langs de sloot en aan de wegzijde van de berm staat veel braam, dagkoekoeksbloem en wilgenroosje.

Welke bloemen zijn in trek?

Onderzoek naar bloemvoorkeuren in de berm in de periode 2003-2018 in juli en augustus leverde een top 5 van de meest bezochte nectarplanten: 1. knooppkruid met 31% van de waargenomen drinkende vlinders, 2. moerasandoorn (15%), 3. rode klaver (8%), 4. akkerdistel (7%) en 5. braam (6%).

De meest in het oog springende voorkeuren bleken: bruin zandoogje (knooppkruid, akkerdistel); dagpauwoog (akkerdistel), distelvlinder (knooppkruid), klein geaderd witje (braam, moerasandoorn, watermunt en wilgenroosje), klein koolwitje (harig wilgenroosje, moerasandoorn, en wilgenroosje), zwartspruetdikkopje (knooppkruid, gewone rolklaver, rode klaver en speerdistel). Koninginnenkruid bleek een uitstekende nectarplant voor allerlei soorten vlinders, maar een voorkeur voor deze plant kon niet worden vastgesteld.

Werk vlindervriendelijk beheer?

Bermen zijn veelal smalle linten in een vlinderarme, agrarische omgeving. Dat maakt het behoud van vlinderpopulaties tot een hachelijke onderneming. Maar toch, kijkend naar 30 jaar vlindervriendelijk beheer, zien we veel positieve resultaten. Negen soorten: klein koolwitje, klein geaderd witje, atalanta, dagpauwoog, kleine vos, hooibeestje, bruin zandoogje, bont zandoogje en koevinkje blijken stabiele tot toenemende populaties te hebben. Eén soort, het koevinkje, is nieuw in de berm. Twee soorten zijn achteruitgegaan: argusvlinder en zwartspruetdikkopje.

Freek Nijland

Kleine vossen op koninginnenkruid in de berm.

Vijf soorten doen het beter dan de landelijke trend: klein geaderd witje, kleine vos, dagpauwoog, bruin zandoogje en koevinkje, ze gaan meer vooruit of minder achteruit. Het zwartspruetdikkopje is net als elders in Nederland sterk achteruitgegaan, maar is de laatste tien jaar met schommelingen tamelijk stabiel. Klein koolwitje, atalanta, bont zandoogje en hooibeestje volgen min of meer de landelijke trend. Eén soort doet het slechter dan landelijk: de argusvlinder, die in de berm is uitgestorven.

Dan nu de hamvraag: werkt vlindervriendelijk kleinschalig bermbeheer? Afgaand op de resultaten in de Vlinderberm zou je zeggen van wel.

Met dank aan Dick Goslinga en Teike van Minnen voor hun inspanningen, aan de gemeenten Leeuwarden en Tytsjerksteradiel voor hun medewerking en aan Chris van Swaay voor advies over de trends.

Literatuur

- Van Swaay, C.A.M., G.I. Bos-Groenendijk, R. van Grunsven, J.R. van Deijk, A. Stip, H.H. de Vries, J. Kok, K. Huskens, K. Veling, L. Slikboer & M.J.M. Poot (2020). Vlinders, libellen en hommels geteld. Jaarverslag 2019. Rapport VS2020.006 De Vlinderstichting Wageningen.
- Nijland F. 25 jaar vlindervriendelijk beheer Vlinderberm Canterlân (2014). Vlinders 2/14: 24-27.
- CBS, PBL, RIVM, WUR (2020). Dagvlinders, 1992-2019 (indicator 1386, versie 17, 9 juni 2020). www.clo.nl. Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), Den Haag; PBL Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag; RIVM Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu, Bilthoven; en Wageningen University and Research, Wageningen.
- Schmucki, R., Pe'er, G., Roy, D. B., Stefanescu, C., Van Swaay, C. A. M., Oliver, T. H., ... Julliard, R. (2016). A regionally informed abundance index for supporting integrative analyses across butterfly monitoring schemes. *Journal of Applied Ecology*, 53(2), 501-510.

